

4. Матузов Н.И. Коллизии в праве: причины, виды и способы разрешения / Н.И. Матузов // Правоведение. – 2000. – № 5. – С. 225–244.
5. Мозоль Н.І. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості / Н.І. Мозоль // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 1. 2013. – С. 36-41
6. Палеха Р.Р. Общедоктринальные типы правопонимания в современной юридической науке / Р. Р. Палеха // Вестник Воронежского института МВД России. – 2011. – № 4. – С. 125-131.
7. Савчук С. Юридична соціологія: предмет та місце в системі юридичних наук / С. Савчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 240 с.
8. Тхакушинова Б.А. Проблемы современного правопонимания / Б.А. Тхакушинова // История государства и права. – 2007. – № 15. – С. 32–33.

МЕЛЬНИЧУК О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії держави і права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.12

МІСТО ЯК КОНЦЕПТ МІСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

У статті розкриваються перспективи використання загальної теорії систем та феноменології у розгляді міста як концепту міської правової системи. Доводиться, що міська правова система в цьому світлі постає як один із аспектів міської системи, що охоплює більш широке коло суспільних феноменів, пов'язаних із міським життям. Пропонується концептуальне визначення міської правової системи.

Ключові слова: місто, міська система, міське право, міська правова система, концепт міської правової системи.

В статье раскрываются перспективы использования общей теории систем и феноменологии в рассмотрении города как концепта городской правовой системы. Доказывается, что городская правовая система в этом свете предстает как один из аспектов городской системы, охватывающей более широкий круг общественных феноменов, связанных с городской жизнью. Предлагается концептуальное определение городской правовой системы.

Ключевые слова: город, городская система, городское право, городская правовая система, концепт городской правовой системы.

The article deals with the prospects of use of general systems' theory and phenomenology in understanding of the city as the concept of the urban legal system. It is proved that in this light the urban legal system appears as one of the aspects of urban system that includes a wide range of social phenomena related to urban life. It is proposed conceptual definition of the urban legal system.

Key words: city, urban system, urban law, urban legal system, concept of urban legal system.

Вступ. Міське право постає як складний феномен, що має велику кількість граней, інтерпретацій та іпостасей. Одна з фундаментальних складових теорії міського права – це ідея міської правової системи, яка постає як автономне правове утворення, що виникає в результаті правової інституціоналізації міста, його образу, правосвідомості городян тощо. У той же час у сучасній юриспруденції місь-

ке право частіше розглядається в контексті муніципальних проблем національної правової системи, а саме використання поняття міського права більшою мірою стосується історико-правових досліджень.

Утім міське право має докорінно іншу природу, оскільки, на відміну від муніципального права, воно інституціоналізується у вигляді особливої правової системи. Окрім цього, при дослідженні міського права не слід обмежуватися вузькими темпоральними рамками середньовіччя, оскільки міста й у наш час продовжують продукувати особливі правові нормативи та цінності. Це вимагає виявлення особливостей міської правової системи, її структури, субстрату та концепту, що своєю чергою веде до необхідності використання загальної теорії систем.

Стан дослідження. Варто підкреслити, що питання концептуального обґрунтування міської правової системи практично не піднімається в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції. Однак можна констатувати, що ця ідея послідовно впливає з сучасної урбаністики, представлені роботами В.М. Глазичева, М.В. Роскош, В.Г. Туркіної, С.В. Пірогова тощо. Системна інтерпретація концепту представлена в працях А.І. Уймова, А.Ю. Цофнаса та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні концептуального центру міської правової системи з позицій інтерпретації ідеї концепту в загальній теорії систем та феноменології. Виходячи з цього уможливується концептуальне визначення міської правової системи.

Результати дослідження. Розгляд міста як концепту міської правової системи є необхідною методологічною процедурою з точки зору застосування загальної теорії систем. Якщо в загальнотеоретичній юриспруденції ключовим питанням теорії правової системи є встановлення її змісту (що включає та що не включає в себе правова система, як співвідносяться правова система й право тощо), то в загальній теорії систем першим (і визначальним) кроком при аналізі будь-якої системи є виявлення її концепту – змістовного ядра, ідеї, смислу. Саме тому при розгляді будь-якої правової системи центральним має бути питання її інституціоналізації, тобто здатності вирішувати ті завдання, які стоять перед правом – забезпечення безпеки людини, захист її прав, інтеграція суспільства. Інституціоналізована правова система є ефективним консолідатором соціального життя. Тут слушною є точка зору М.С. Тімашева про те, що інституціоналізація в правовій та державній сферах завжди відбувається в двох пов'язаних площинах і означає: 1) схильність членів цієї спільноти слідувати правовим розпорядженням у своїй поведінці; 2) схильність членів цієї спільноти сприяти реалізації цих норм у поведінці інших членів цієї спільноти [1, с. 133]. Тобто кожна правова система залежить від того, наскільки її члени активні в реалізації нормативних приписів та поширенні правових цінностей. Це є причиною відсутності хоча б навіть двох однакових правових систем.

Отже при розгляді міської правової системи та її концепту слід відштовхуватися від ідеї, що будь яка річ при її системному представленні постає як сукупність трьох основних дескрипторів: концепту, структури та субстрату. Концепт – це і є та сама визначеність (певна властивість чи певне відношення), з якого починається системне представлення будь-якого об'єкту. Частіше за все він не формулюється явно, а «мається на увазі» як щось саме по собі зрозуміле й відоме до системного представлення. Іншими словами, у більшості випадків дослідник наперед знає, в якому смислі об'єкт його цікавить як система. Наприклад, системне представлення права може мати декілька варіантів, які залежать саме від вибору концепту: право як система правових норм (система права), право як система законів (система законодавства), право як система правотворчих та правозастосовних інститутів (правова система) тощо. Тобто вибір концепту при системному представленні того чи іншого об'єкту має принципове значення, оскільки саме від цього починається увесь подальший опис цього об'єкту, а тому неправильно вибраний концепт системи – це неправильно задана стратегія дослідження [2, с. 54–55].

Але тут слід обговоритися, що окрім системної інтерпретації поняття «концепт» існують ще й інші, насамперед феноменологічні. Наприклад, у філософській літературі поширеним є переконання, що поняття і концепт – це нетотожні елементи свідомості. Так, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі вказують, що поняття є недостатнім для відображення структур людського мислення, так як вони існують перш за все в сфері логічного, раціонального. Між тим часто поняття «переростає» само себе, набуває нових смислів та інтерпретацій, часто суттєвим чином відмінних від тих, які були закладені в них на початковому логічному рівні [3, с. 112]. Цю думку розвиває Ю.С. Степанов, стверджуючи, що «концепт – це ніби згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. З іншого боку, концепт – це те, за посередництвом чого людина – пересічна, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на

неї» [4, с. 43]. Таким чином концепт – це поняття, розширене в результаті його існування в суспільному середовищі, в безперервній трансформації та інтерпретації.

Таке сприйняття концептів наводить на думку, що осягнення права як продукту культури та як соціальної системи є можливим лише в призмі вибудови системи концептів, виявлення зв'язків між ними та логічного обґрунтування структурних утворень, які з ними пов'язані. Іншими словами, якщо поняття визначаються, то концепти переживаються, охоплюючи не лише логічний зміст, але й аспекти їх наукових, психологічних, художніх, емоційних, різноманітних побутових ситуативних інтерпретацій. У той же час концепти є мінімальними та простими, оскільки людина не в змозі засвоювати складні змістовні структури у короткий проміжок часу та використовувати їх при поясненні оточуючої соціальної реальності. Тобто з феноменологічної точки зору концепти – це «точки доступу» до пластів асоціацій та інтерпретацій, які утворюють, за висловом Ю.С. Степанова, «тонку плівку цивілізації».

Можна переконатися, що проблематика концептів має глибокі феноменологічні та герменевтичні корені, що пов'язано з тим, що гуманітарні й соціальні науки прагнуть до постійної концептуалізації понять, адже вони більшою мірою зосереджені на пошуках унікальних, неповторних детермінант буття людини в світі. Місто якраз виступає однією з таких детермінант.

Для розуміння міського права феноменологічна інтерпретація концептів, очевидно, є набагато більш змістовною та такою, що загалом відповідає загальній спрямованості цього феномену. Міське право виступає як явище міської культури, його ключове призначення – оберігати та примножувати міські цінності, транслювати з минулого в майбутнє міську традицію тощо. Тому розуміння концепту, запропоноване феноменологічною традицією, є більш застосовним до міської правової системи. Це, зокрема, пов'язано і з феноменологічною традицією інтерпретації правового поля.

Перспективи феноменологічної методології при дослідженні правового образу міста показують, що основна ідея концептуалізації міста в правовому просторі – це показати ситуативний вимір правового буття. Саме міста як концентровані згустки соціальності постають як простори локалізації правових ситуацій. У містах ми в незнятому вигляді, безпосереднім чином маємо змогу спостерігати за тенденціями правового життя. Як зазначає П. Рікьор, головна ідея правової герменевтики – в очікуванні справедливого слова, яке встановить справедливу дистанцію між людьми [5, с. 13]. Продовжуючи цю ідею, А.В. Стовба пише, що онтологія правової ситуації визначається тим, наскільки щільним є зв'язок між наявним буттям та іншим, тобто правова ситуація тим глибше укорінена в бутті, чим більше екзистованих особистих буттів у ній присутні [6, с. 144–145].

Тобто по суті, коли йдеться про розгляд міста як концепту міської правової системи, ми стикаємося з ситуацією подвійного вибору: по-перше, до якої інтерпретації концепту слід пристати, щоб якомога глибше та конкретніше охарактеризувати специфіку міської правової системи? І, по-друге, яка методологія розгляду міської правової системи є більш адекватною: логічно-структурована чи феноменологічно-образна?

Відповідаючи на перше питання, слід зазначити, що у філософській літературі давно відмовилися від протиставлення феноменологічного та системного бачення концепту, сформувавши теорію концепту як самостійну частину гносеології та теорії мови. Саме тому, як пише В.А. Єфремов, у сучасній теорії концепту підкреслюється існування не лише самого концепту, але й різних типів його структурування, які називаються концептуальним простором. Цей концептуальний простір має усі ті ж системні характеристики, що й концепт, але при цьому він дозволяє сприймати сам концепт як систему [7, с. 103].

Відповідаючи на друге питання, яка методологія використання міста як концепту міської правової системи має бути обрана – логічно-структурована чи феноменологічно-образна, слід підкреслити суттєві відмінності у цих програмах дослідження. Як справедливо зазначається А.Ю. Цофнасом, якщо слідувати герменевтичній традиції розуміння гуманітарних наук (Ф. Шлейермахер, В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер та ін.), то можна виділити принаймні дві відмітних ознаки цієї традиції:

1) гуманітарне дослідження завжди прагне до опису окремих людей і подій (до індивідуалізації), а не до узагальнення (генералізації). Адже розуміння як фундаментальна підстава герменевтики (у тому числі герменевтики права), строго кажучи, не є способом пізнання, а виступає способом самореалізації, способом «буття в світі». Іншими словами, гуманітарне знання цікавиться пошуком не закономірностей, а унікальностей;

б) розуміння тексту – це нескінченний процес інтерпретації, який завершити не можна. Кожне нове тлумачення занурює дослідника у все більш широкі пласти культури, і тому, як писав М. Гай-

деггер, завдання полягає не в тому, щоб вийти з герменевтичного кола, а в тому, щоб увійти до нього. Водночас, інші науки не здійснюють нескінченних досліджень, більше того, кожна наукова концепція має поставати як завершена, готова до практичного застосування конструкція [8, с. 27–37].

Тому виникає питання: чи можливе поєднання системного та феноменологічного розуміння концепту при розкритті змісту міської правової системи? На нашу думку, таке поєднання є можливим, оскільки за великим рахунком ці два розуміння не суперечать, а доповнюють один одного. Можна погодитися з тим, що з системної точки зору концепт міської правової системи (як і будь-якого іншого типу правової системи) постає у вигляді певної властивості – цілісності, зв'язаності інтеграційного характеру відносин між суб'єктами права, правовими нормами, цінностями тощо (тут слушною є думка В.В. Дудченка, що предмет правової герменевтики охоплює концепт права, основних правових понять, правових норм і юридичних фактів [9, с. 55]). Але при цьому не слід забувати специфічну спрямованість саме міського права – правового образу міста, націленість на вирішення питань управління міськими територіями, забезпечення добробуту городян. Саме тому, на нашу думку, поєднання системного та феноменологічного розуміння концепту міської правової системи виводить нас до визнання таким концептом місто як осередок культури та правового життя суспільства.

Варто зазначити в цьому контексті, що така інтерпретація концепту правової системи раніше не використовувалася на рівні загальнотеоретичних та порівняльно-правових досліджень, що є дивним, адже вона є напроцуд евристичною та корисною.

З точки зору виділення міської правової системи саме місто постає як система. При цьому системність міста має декілька вимірів. З одного боку, місто є системою, що включає в себе кілька підсистем. Сюди можна віднести і комплекси будівель і споруд, пов'язаних загальною інфраструктурою, і соціальну сферу (розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, структуру населення, виділену за різноманітними критеріями тощо), і політичну сферу (участь городян у політичному житті міста і регіону, наявність політичних партій міського масштабу), і економічну сферу (рівень розвитку усіх видів підприємництва у місті, формування й розподіл коштів муніципального бюджету, розвиненої податкової бази тощо). З іншого боку, місто можна розглядати як елемент систем більш високого рівня: регіонального, державного, світового.

Ідея системного представлення міста вже на цій основі побудови концепту міської правової системи може базуватися також на підході, відповідно до якого існують міські системи, належним чином структуровані та організовані. Наприклад, про це пише М.В. Роскош. На її думку, міська система характеризується такими особливостями:

- складність організації: міська система включає різні підсистеми;
- залежність від зовнішніх факторів (політичних, економічних, правових тощо), але при цьому автономність по відношенню до систем вищого рівня;
- різноманітність зовнішніх факторів, які взаємно впливають один на одного, і складності прогнозування синергетичного ефекту їх впливу на міську систему;
- вірогідніший характер багатьох процесів у містах, що пояснюється високою мобільністю населення та наявністю широкої соціальної структури;
- залежність від катастроф природного й техногенного характеру [10, с. 48–57].

Ідея міської системи може бути успішно перенесена на площину права. Дійсно, якщо міська система має соціальний, політичний, економічний тощо виміри, то вона повинна мати й правовий вимір, який би забезпечував узгодженість та взаємодію усіх інших аспектів її буття. Представлене у системному аспекті місто своєю чергою формує нову систему – міську правову систему, яка виступає не елементом правового простору держави, не продуктом її волі чи зусиль, а аспектом функціонування міської системи як певної цілісності.

Тут важливо зазначити, що місто, представлене як концепт міської правової системи, набуває нових змістовних характеристик, які мають бути прийняті до уваги при характеристиці міської правової системи. Перш за все, місто виступає як особливий соціальний простір, що однозначно зумовлює віднесення міської правової системи до просторових, а не персональних. Хоча іноді стверджується, що окремі міста можуть створювати такі потужні та стійкі психоментальні структури, які вкорінюються у правосвідомості, що вони не втрачають своєї сили навіть при зміні городянином місця свого проживання. Так, відомими є судження, що одесити мають підприємницький хист, готові піти на незаконні дії заради вигоди, уміло використовують прогалини у законодавстві тощо. Львів'яни, навпаки, є консервативними та схильними до законслухняної поведінки, вони нечасто змінюють звичкам, їх

соціальна та правова активність є порівняно нижчою, ніж у одеситів. Відомими також є судження, що кияни у політико-правовому плані є чи не найактивнішими з усіх українців, оскільки саме за рахунок зусиль киян в Україні відбулися демократичні перетворення (пов'язані з трьома революціями останніх 20 років: Революції «на граніті», Помаранчевої революції та Революції Гідності).

Незважаючи на те, що ці судження заслуговують на увагу та багато в чому дійсно відображають характерні риси мешканців різних українських міст, вони навряд чи можуть автоматично екстраполюватися на правову систему та використовуватися для характеристики її концепту, структури та субстрату, адже правосвідомість та право – далеко не тотожні поняття.

Тому, продовжуючи ідею поділу правових систем за субстратним критерієм (просторовою підставою), слід виокремити міську правову систему. До вже наведених прикладів міських правових систем у Китаї можна додати інші приклади, зокрема: існування Магдебурзького, Хелмінського, Шредського права, які на початковому етапі свого зародження мали відношення до одного міста, створюючи відповідну правову систему, а потім розширили свій простір дії та виростили у міські правові системи, які поширювалися вже на інші міста, в тому числі українські (Львів, Київ тощо). Сучасне ж існування міського права в Україні може бути співвіднесене з існуванням виключних статусів міст Києва та Севастополя, що закріплено ч. 3 ст. 133 Конституції України [11, ст. 133].

Концептом міської правової системи теж є зв'язність та цільність, але відносно такого соціального феномена як місто, що зумовлює особливості цієї правової системи. Саме відносини між містом та державою, врегульовані правом, розривають зв'язність та цільність національної правової системи, тому що місто як певний центр створює навколо себе іншу правову систему зі своїми зв'язками та структурними елементами на основі особливого субстрату. Міське та національне право взаємодіють як дві правові системи, іноді доповнюючи одна одну, а іноді вибудовуючи свої відносини як центр та периферія, де держава виступає центром, а місто периферією. Але тут не є виключеним варіант, коли міська правова система відносно до свого субстрату та структури виробляє свої форми врегулювання різноманітних правових відносин та переносить цей досвід у простір національної правової системи.

Розгляд міста як концепту міської правової системи відкриває одразу декілька перспективних напрямів загальнотеоретичних досліджень. По-перше, це дозволяє чітко відмежувати міське право від муніципального, адже концептом муніципального права виступає самоорганізація громадян. По-друге, міська правова система розглядається як один із аспектів більш широкого поняття – міської системи, що поєднує в собі економічні, соціальні, культурні тощо особливості конкретного міста. Виходячи з цього, можна сформулювати концептуальне визначення міської правової системи як зумовлену особливостями та закономірностями розвитку конкретного міста ціннісно-нормативну цілісність феноменів та процесів, які інституціоналізуються у правовому житті городян та використовуються жителями міста та муніципальними органами для досягнення приватних і публічних цілей та забезпечення сталого розвитку міської системи.

Висновки. Стверджуючи концепт міської правової системи, слід підсумувати, що саме використання системного методу у вигляді параметричної теорії систем дозволяє подолати ті методологічні обмеження, які довгий час існували по відношенню до досліджень правових систем та їх плюралізму. Розгляд міської правової системи не як продукту діяльності держави, а як аспекту міської системи, тобто як особливої іпостасі життя сучасного міста, якраз відповідає вимогам сучасної юриспруденції. А врахування досягнень феноменології та герменевтики у розкритті змісту концепту міста як основи конструювання міської правової системи надає можливість розкрити ті характерні риси міського права, які залишаються недоступними при використанні системного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Мережко А. Социология права Н. С. Тимашева : моногр. / Александр Мережко. – О. : Феникс, 2012. – 240 с.
2. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания : моногр. / А. Ю. Цофнас. – О. : Астропринт, 1999. – 308 с.
3. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина. – М. : Институт экспериментальной социологии ; СПб. : Алетей, 1998. – 288 с.
4. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – 3-е изд. – М. : Академический проект, 2004. – 991 с.
5. Рікер П. Право і справедливість / Поль Рікер. – К. : Дух і літера, 2002. – 114 с.

6. Стовба А. В. Правовая ситуация как исток бытия права : моногр. / А. В. Стовба. – Х. : ФО-П Лисяк Л. С., 2006. – 176 с.
7. Ефремов В. А. Теория концепта и концептуальное пространство / В. А. Ефремов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 104. – С. 96–106.
8. Цофнас А. Ю. Гносеология : учеб. пособ. / А. Ю. Цофнас. –Изд. 2-е, испр. и под. – О. : Наука и техника, 2011. – 248 с.
9. Дудченко В. В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навч. посіб. / В. В. Дудченко, М. Р. Аракелян, В. В. Завальнюк. – О. : Фенікс, 2014. – 184 с.
10. Роскош М. В. Город как система / М. В. Роскош // Научный диалог. – 2013. – № 12 (24). – С. 48–57.
11. Конституція України, прийнята на П'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

НЕСИНОВА С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
(Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля)

УДК 34.01 : 340.115 : 340.125

ІНТЕГРАЛЬНА ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Стаття присвячена розкриттю сутності інтегральної правової концепції, її напрямків та методів для дослідження правових явищ. Аналізуються передмови виникнення та стан цієї концепції на сучасному етапі розвитку правознавства. Обґрунтовується користь такого підходу для дослідження правових інститутів у межах правової реальності.

Ключові слова: *правові інститути, методологія права, інтегральна правова концепція, феноменологічний метод, комунікативний підхід у праві.*

Статья посвящена раскрытию сущности интегральной правовой концепции, ее направлений и методов для исследования правовых явлений. Анализируются предпосылки возникновения и состояние этой концепции на современном этапе развития правоведения. Обосновывается полезность такого подхода для исследования правовых институтов в рамках правовой реальности.

Ключевые слова: *правовые институты, методология права, интегральная правовая концепция, феноменологический метод, коммуникативный подход в праве.*

This article is devoted disclosure of integrated legal conception, its areas and methods during the study legal phenomena. Author analyzes preconditions origin and the state of this concept in the current development law. Substantiates the utility of such an approach for the study of legal institutes within a legal reality.

Key words: *legal institutes, law methodology, integrated legal concept, phenomenological method, communicative approach in law.*

Вступ. За останні роки серед юристів-науковців у пострадянському просторі посилюється інтерес до інтегральної (інтегративної) юриспруденції, яка на основі діалогу з різними школами в правознавстві намагаються обґрунтувати цілісну концепцію права.

Постановка завдання. Методологія праворозуміння впливає на розуміння основних правових категорій, зокрема таких як правова реальність (чи правова система), інститути в праві, правові

